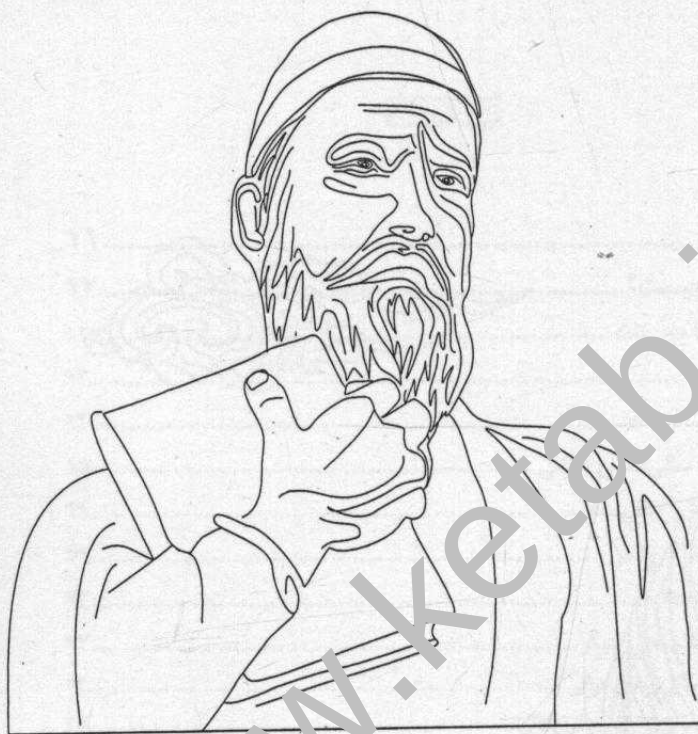

قالان ورد

دکتر حسین محمدزاده صدیق

حکیم ملامحمد فضولی
ساقی نامدی
هفت جام

۳۴۳ یلمی ۶۱۰۱۱

۱۱.....	مقدمه
۱۲.....	ساقی نامه چیست؟
۱۲.....	۱. خمربه یا مخمر نامه
۱۳.....	۲. ساقی نامه
۱۴.....	۳. مخترع ساقی نامه
۱۵.....	۴. نخستین ساقی نامه‌ی نظامی
۱۹.....	۵. قالب و وزن ساقی نامه
۲۱.....	۶. تأثیر حافظ از نظامی
۲۳.....	۷. پس از حافظ
۲۳.....	۸. اوزان و قالب‌های دیگر
۲۴.....	۱- ۸. ساقی‌نامه‌ی عراقی
۲۵.....	۲- ۸. ساقی‌نامه‌ی وحشی بافقی
۲۶.....	۳- ۸. ساقی‌نامه‌ی فرقتی
۲۷.....	۴- ۸. ساقی‌نامه‌ی مصاحب
۲۷.....	۵- ۸. ساقی‌نامه‌ی لاهیجی
۲۸.....	۶- ۸. ساقی‌نامه‌ی جهرمی
۲۹.....	۷- ۸. ساقی‌نامه‌ی رضی
۳۰.....	۸- ۸. ساقی‌نامه‌ی شفایی
۳۱.....	۹- ۸. ساقی‌نامه‌ی اشراق
۳۲.....	۹. دوبیتی‌های موقوف المعانی
۳۴.....	۱۰. پیروی از نظامی
۳۴.....	۱۱. ایجاد نوآوری در قالب شعر
۳۶.....	ساقی‌نامه‌ی فضولی

۱. فضولی کیست؟ ۳۶

۲. هفت جام ۳۹

۱- ۲. توجه به عدد هفت ۴۰

۲- ۲. عدد هفت در کیش‌های باستانی ۴۰

۳- ۲. عدد هفت در اسلام ۴۱

۴- ۲. عدد هفت در عرفان ۴۳

۵- ۲. عدد هفت در اساطیر ترکی ۴۳

۶- ۲. عدد هفت در آثار نظامی ۴۴

۷- ۲. هفت خط جام ۴۶

۸- ۲. رند و زاهد و هفت جام ۴۹

۹- ۱. خلاصه‌ی ساقی‌نامه‌ی هفت جام ۵۰

۱۰- ۲. ساقی‌نامه‌های دیگر فضولی ۵۷

درباره‌ی توحید و هفت جام ۶۹

انتشار هفت جام ۷۲

متن ساقی‌نامه‌ی هفت جام ۷۳

نشئه‌ی جام اول ۷۸

مناظره با نی ۷۹

نشئه‌ی جام دوم ۸۳

مناظره با دف ۸۴

نشئه‌ی جام سوم ۸۸

مناظره با چنگ ۸۹

نشئه‌ی جام چهارم ۹۳

مناظره با عود ۹۴

نشئه‌ی جام پنجم ۹۷

مناظره با تنبور ۹۸

نشئه‌ی جام ششم ۱۰۱

ساقى نامەسى ھەتتە جام ۹

مناظرە با قانۇن ۱۰۲

نەشەسى جام ھەتتە ۱۰۶

مناظرە با مطرب ۱۰۷

ترجمەسى منظوم تۈركى ۱۱۱

بېرىنچى جامىن كىيىتى ۱۱۷

ئەيلە ھەتتە ۱۱۹

ايكىنچى جامىن كىيىتى ۱۲۳

دە ئايە ھەتتە ۱۲۴

اۋچۇنچۇ جامىن كىيىتى ۱۲۸

تار و چىڭ ئايە ھەتتە ۱۲۹

دۇردۇنچۇ جامىن كىيىتى ۱۳۴

عود ئايە ھەتتە ۱۳۵

بىشىنچى جامىن كىيىتى ۱۳۸

سە تار ئايە ھەتتە ۱۴۰

التىنچى جامىن كىيىتى ۱۴۳

قانۇن ئايە ھەتتە ۱۴۴

يەتتىنچى جامىن كىيىتى ۱۴۸

مطرب ئايە ھەتتە ۱۵۰

منابع مورد استفاده ۱۵۴

وثيقتەها ۱۵۶

ساقی نامه چیست؟

۱. خمیره یا مغنی نامه

خمیره یا مغنی نامه گونه‌ای شعر با کاربری دعوت به باده‌گساری و توصیف شراب و نال‌س شراب‌خواری و در قالب‌های مختلف شعری مانند قصیده، ترکیب‌بند، ترجیع‌بند، سمدیه، قطعه سروده شده و مفاخره به نوشیدن شراب موضوع اصلی آن بوده است.

این گونه شعر نخست میان شاعران عرب پیش از اسلام پیدا شد. از میان شعرای عرب پیش از اسلام ابی‌الاکبر، و در دوره‌ی اموی اخطل و دوره‌ی عباسی ابونواس به خمیره‌سرایی پرداخته‌اند.

در تکوین شعر فارسی اولین شاعران فارسی‌سرای بعد از اسلام، سروده‌های شعرای عرب نقش اصلی داشته است. منوچهری دامغانی، عبدالملک برهانی، لامعی گرگانی و سپس امیر معزی تحت حمایت سلاطین تغلق‌لوی و سلجوقی توانستند تقلید از شعرای عرب را به اوج کمال برسانند.

به تقلید از ابونواس و تحت تأثیر او، منوچهری دامغانی خمیره‌ای معروف شعر فارسی، خمیره‌هایی سروده است.

رودکی نیز قصیده‌ای با عنوان مادر می دارد که خمیره شمرده می‌شود.

مادر می را بکرد باید قربان،

بچه‌ی او را گرفت و کرد به زندان.

بچه‌ی او را از او گرفت ندانی،
 تاش نکویی نخست وزو نکشی جان.
 جز که نباشد حلال دور بکردن،
 بچه‌ی کم‌چک ز شیر مادر و پستان.
 تا نخورد شیر هفت مه به تمامی،
 از سر او بی‌بخت تابن آبان.
 آن‌گه شاید رونی دین و دیند،
 بچه به زندان تنک و سر قبان.
 چون بسیاری به حبس به بهی را،
 هفت شب‌اروز خیره مانده و حیرا.
 باز چو آید به هوش و حال ببیند،
 جوش بر آرد، بنالد از دل سوزان...^۱

۲. ساقی‌نامه

ساقی‌نامه به گونه‌ای مثنوی گفته می‌شود که در آن شاعر، شاعری را مخاطب قرار دهد و مطالب عرفانی و سخنان حکمت‌آمیز بسراید. دهخدا تأیید می‌کند که:
 «روح خاص فلسفی و اخلاقی و عرفانی این نوع منظومه‌ها با مضامین عادی سایر خمریات تفاوت آشکار دارد.»^۲

^۱ رودکی، جعفر بن محمد. دیوان رودکی سمرقندی (بر اساس نسخه‌ی سعید نفیسی). تهران، نگاه، ۱۳۷۳.

^۲ لغت‌نامه‌ی دهخدا، ماده‌ی ساقی‌نامه.

ساقی‌نامه، از چند جهت با خمیره و مغنی‌نامه متفاوت است. اولاً فورم و قالب خاص شعری دارد، بدین شرح که اغلب در قالب مثنوی در بحر متقارب مثنی مقصور و یا محذوف سروده می‌شود و ثانیاً همه‌ی اصطلاحات و تعبیر شراب و میخانه و نظائر آن‌ها در ساقی‌نامه دارای معانی مجازی هستند و عشق الهی بر آن سایه افکنده است و مضامین وحدت وجودی و حتی باورهای تناسخیه در ابیات آن موج می‌زند و در آن، شب‌گذر سریع عمر، ناپایداری دنیا و دل‌نیستن به جیفه‌ی دنیا را گوشزد می‌کند و خواننده را به اغتنام فرصت و دریافتن دم اندرز می‌دهد.^۲

۳. ه. مترع، فی‌نامه

ملا عبدالنسیب بن الرزازی قزوینی در کتاب تذکری میخانه که حاوی معرفی ۵۶ ساقی‌نامه و شاعر ساقی‌نامه هراست، نظامی را مخترع و مبدع ساقی‌نامه‌سرایی می‌داند. نظامی در هر بخش از مثنوی 'مک' رنانه ۴۹ بار عنوان ساقی‌نامه آورده و در هر عنوان در بحر متقارب، دو بیت با عبارت امری «ساقی» سروده است. ملا عبدالنسیب، این دو بیتی‌ها و دیگر ابیات هم‌موضوع آن را پشت سر هم نهاده و نزدیک به دویست بیت فراهم آورده و در آغاز تذکری میخانه به «هراست» نخستین ساقی‌نامه ثبت کرده است.^۳ نزدیک بیست سال پیش از سرودن اسکندرنامه نظامی در ابتدای مثنوی لیلی و مجنون سی و یک بیت خطاب به ساقی در بحر هزج و مثنوی اُخرب مقبوض آورده است که به طور پراکنده در مثنوی جای داده است. یعنی پنج بیت نخستین را در آغاز و پایان یاد کردن از گذشتگان، و هر یک از دوبیتی‌های دیگر را به ترتیب در انجام:

^۲ میرفندرسکی، ابوطالب. بیان بدیع، تصحیح مریم روضاتیان، انتشارات بوستان کتاب، قم، ۱۳۸۱.

^۳ فخرالزمانی، ملا عبدالنسیب، تذکری میخانه، تصحیح: محمد شفیق و احمد گلچین معانی، تهران، ۱۳۶۷، ص ۱۸ - ۲۶.

یاد پدر، یاد مادر، یاد دایی، همدمان رفته، فراموشی از پیکر و جسم و ... آورده و آخرین دو بیت را هم در انجام «افتادگی جوی تا بلند شوی» ذکر کرده است.

۴. نخستین ساقی‌نامه‌ی نظامی

۳۳ ر. گفته شده در بالا را به عنوان نخستین ساقی‌نامه در تاریخ ادبیات اسلامی می‌شناسیم.

ساقی به کجا که می‌روم،

تا ساغر می‌دهد دست

آن می‌که چو اشک می‌آید

در مذهب عاشقان حلال است.

در می‌به امید آن زخم چنگ،

تا باز گشاید این دل تنگ.

*

ساقی به من آور آن می‌لعل،

کافکند سخن در آتش نعل.

آن می‌که گره گشای کار است،

با روح چو روح سازگار است.

*

ساقی منشین به من ده آن می،

کز خون فسرده بر کشد خوی.

آن می‌که چو گنگ از آن بنوشد،

نطقش به مزاج در بجوشد.